

„...meliozem vivendi ordinem introducere...”

Egy görög katolikus püspök sajátos feladatai és lehetőségei
Magyarországon a felekezetszerveződés korában: hat ismeretlen De
Camillis-levél tanulságai*

VÉGHSEÓ Tamás

1. Bevezetés

A kora újkori felekezetszerveződés (konfesszionalizáció) folyamatában sajátos helyet foglalnak el a korszakban létrejövő és lassú fejlődésnek induló görög katolikus egyházak. Történetüket vizsgálhatjuk a katolikus megújulás keretein belül, a katolikus konfesszionalizáció egyik, a katolikus világ nem minden régiójára jellemző fejezeteként. A katolicizmuson belüli reformfolyamatok vezettek el a katolikus öntudat megerősödéséhez, melynek egyik legfontosabb alappillére a Rómához való hűség és a Rómával való egység. Ez a megerősödött katolikus öntudat a maga eszköztárával (modernizált oktatási rendszer, jelentős politikai/hatalmi támogatottság, belső ellenőrzési mechanizmusok stb.) tudott reális és vonzó alternatívaként, esetenként egyedüli járható útként megmutatkozni a válságoktól sújtott keleti szertartású keresztények egyes közösségei előtt. A sajátos felekezeti viszonyokkal rendelkező Magyar Királyságban a katolikus egyház a protestáns felekezetek által nyújtott alternatívát kizorítva tudta megszólítani a keleti keresztények meglehetősen nagy csoportját és – a kora újkori felekezeti viszonyok közötti megmaradás és a társadalmi felemelkedés lehetőségeként – felvázolni előttük a Rómával való egység útját.

Jogos tehát, hogy a magyarországi görög katolikus egyházak történetét a katolikus konfesszionalizáció részeként vizsgáljuk. Ugyanakkor a folyamatok megértéséhez hasznosnak tűnik, ha azokat az ismérveket, melyek a konfesszionalizáció korának minden felekezetére, tehát a protestánsokra is jellemzőek, külön a görög katolikus egyházakra is vonatkoztatjuk. Jóllehet több esetben – ahogyan látni fogjuk – ezek a kategóriák nem mutatnak markáns eltérést a római és a görög katolikus értelmezés között, alkalmazásuk mégis rávilágít arra, hogy a görög katolikus egyházak történetének kezdeti szakaszában – legalábbis a munkácsi egyházmegejére vonatkozólag és De Camillis püspök korában – a katolicizmuson belüli, de mégis önálló felekezeti gondolata jelen volt.¹

* Jelen tanulmány a NFM-OTKA NNI-78739. sz. projekt keretében valósult meg. Megjelent:

A nyugat-európai történetírás már több mint egy évtizede rögzítette a felekezetszerveződés folyamatának közös, minden konfesszióra jellemző ismérveit.² Ezek rövid felsorolásban: 1. az üdvösségre vezető igazság kizárólagos birtoklásának tudata; 2. egyértelmű hitvallásformulák kidolgozása és a heterodox értelmezési lehetőségek elvetése; 3. gondoskodás a hitelvek megfelelő képviselőiről (képzett papok, lelkészek, tanítók); 4. Felekezetspecifikus oktatási rendszer kiépítése; 5. az oktatási rendszer újjászervezése és törekvés az oktatási monopólium helyzet megteremtésére; 6. vallási propaganda és cenzúra alkalmazása; 7. felekezetre jellemző istentiszteleti formák kidolgozása és a többi felekezettől megkülönböztető rítusok kihangsúlyozása; 8. sajátos nyelvezet kifejlesztése; 9. a felekezeten belüli ellenőrzés eszközeinek kidolgozása (zsinatok, vizitációk, lajstromok, anyakönyvek) és a disszidensek eltávolítása; 10. saját egyházszervezet kiépítése; 11. az államhatalommal alkotott szimbiózis.

Eltekintve a konfesszionalizációs modell részletes bemutatásától,³ az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy egy hat levélből álló forráscsoportot alapul véve egyrészt rámutassunk a modell jellegzetes ismérveinek jelenlétére a történelmi munkácsi egyházmegye görög katolikus egyháza korai történetének egyik döntő szakaszában, Joannes Josephus De Camillis püspök (1689–1706) korában,⁴ másrészt pedig vizsgálat alá vonjuk a korszak jellemző problémáit.

2. A forráscsoport bemutatása

Az elemzésre kiválasztott forráscsoportot elsősorban nem ismeretlensége miatt kívánjuk vizsgálat alá vonni, hanem azért, mert már önmagában a forráscsoport léte is a konfesszionalizációs modell egyik ismérvét, az államhatalommal alkotott szimbiózist idézi.

A forráscsoport hat, 1691 és 1695 között keletkezett levélből áll. Szerzőjük De Camillis munkácsi püspök. Címzettjük a Szepesi Kamara igazgatója: az első öt levél esetében báró Fischer Mihály, míg a hatodik levelet már utódja, báró Olasz Ferenc vette kézhez.⁵

Athanasiana 30 (2009), 85–118.

¹ Vö. GHITTA, O., 'De Camillis püspök első látogatása Szatmárnémetiben', in VÉGHSEŐ T. (szerk.), *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, (Collectanea Athanasiana – I. Studia vol. 1.), Nyíregyháza 2008, 241.

² Vö. REINHARD, W., 'Was ist katholische Konfessionalisierung?', in REINHARD, W. – SCHILLING, H. (hrsg.), *Die Katholische Konfessionalisierung. Wissenschaftliches Symposium der Gesellschaft zur Herausgabe des Corpus Catholicorum und des Vereins für Reformationsgeschichte*, (Schriften des Vereins für Reformationsgeschichte 198), Heidelberg 1995, 426–427.

³ A konfesszionalizációs modell bemutatása magyarul: TUSOR, P., 'Felekezetszerveződés a kora újkorban', in *Vigilia* 1 (2008), 15–30.

⁴ Előrebocsátjuk, hogy az eddig ismeretlen forráscsoport adatai nem teszik lehetővé minden ismérv beazonosítását. A most nem érintett ismérveket más tanulmányban, más források elemzésével kívánjuk bemutatni.

⁵ Az iratok lelőhelye: Magyar Országos Levéltár, Magyar Kincstári Levéltárak, Szepesi kamarai

A levélíró De Camillis püspök életútja meglehetősen részletességgel ismert.⁶ A görög származású bazilita szerzetes római tanulmányai végeztével a Propaganda-Kongregáció megbízásából évekig misszionáriusként működött Albániában. Rómába visszatérve előbb a rutén baziliták szentszéki ügyvivője, majd pedig a Vatikáni Könyvtár görög írnoka lett. 1689 őszén a Rómában tartózkodó Kollonich Lipót bíboros a Propaganda-Kongregáció javaslatára ajánlotta fel neki az üresedésben lévő munkácsi püspöki széket.⁷ A korábbi években Kollonich több kísérletet is tett arra, hogy püspökök és helynökök kinevezésével rendezze a zilált állapotban lévő munkácsi püspökség helyzetét, de próbálkozásai különböző okokból kudarcba fulladtak.⁸ Miután De Camillis elfogadta a felkérést, még Rómában sor került kinevezésére és felszentelésére. Rövid bécsi kitérő után, ahol az uralkodótól is megkapta kinevezését, 1690 tavaszán már új egyházmegyéjében tartózkodik, s nagy lendülettel lát hozzá a helyi viszonyok feltérképezéséhez. Rendkívüli nehézségek közepette, a kihívások elől el nem menekülve az 1706-ban bekövetkezett haláláig fáradhatatlanul munkálkodott az unió megszilárdításán és a görög katolikus egyház felemelésén.

De Camillis püspöki szolgálata ezer szállal kapcsolódik a világi hatalomhoz. A Magyar Királyság egyik katolikus püspökeként a főkegyúri jog alapján természetesen a kinevezését is a királytól kapta. Latin szertartású püspöktársaival ellentétben viszont egzisztenciálisan is szinte teljesen az államhatalomtól függött, mivel hatalmas kiterjedésű egyházmegyéjében rendkívüli szegénység uralkodott. Némi iróniával jegyzi meg egyik levelében, hogy hiába van az Egyházi Államnál is nagyobb kiterjedésű egyházmegyéje, éves jövedelme még azt az összeget sem éri el, amit a Vatikáni Könyvtár írnokaként kapott.⁹ Az udvar Kollonich közbenjárására rendszeres segélyben részesítette, amit a központi kormányzat területileg illetékes szerve, a kassai székhelyű Szepesi Kamara folyósított, melynek hivatalnokai az államhatalom legkönnyebben elérhető képviselői voltak a számos ügyben segítségre szoruló munkácsi püspök számára.

A Szepesi Kamara 1567-ben jött létre a felső-magyarországi kincstári javadalmak kezelésére.¹⁰ A 17. században a Pozsonyi Kamara alá rendelték, de függetlenségét számos területen megőrizte. Tisztikara többnyire önállóan intézte a helyi ügyeket. Tevékenysége kiterjedt többek között a harmincadhivatalok és a postaszolgálat működtetésére, a királyi uradalmak felügyeletére, az egyházi ti-

levéltár, E 254 Repraesentationes, informationes et instantiae. De Camillis.

⁶ Életútja püspöki kinevezéséig: FYRIGOS, A., 'A khioszi De Camillis János munkácsi püspök tanulmányai és lelképásztori tevékenysége', in *Rómából Hungáriába* (op. cit. 2. lábjegyzet), 57–113.

⁷ Kinevezésének körülményei: BAÁN, I., 'De Camillis szepesi püspökké és apostoli helynöké váló kinevezése és felszentelése', in *Rómából Hungáriába* (op. cit. 2. lábjegyzet), 139–147.

⁸ VÉGHSEŐ, T., 'Kollonich Lipót bíboros és a munkácsi egyházmegye görög katolikusai', in *Rómából Hungáriába* (op. cit. 2. lábjegyzet), 267–280.

⁹ APF SC Greci dal 1622 al 1700, vol. I, fol. 378rv. 1690. május 27. Munkács. Közölve: VÉGHSEŐ, T., 'Catholice reformare'. *Agoston Benkovich O.S.P.P.E. missionario apostolico, vescovo di Várad (1631–1702)*, (Collectanea Vaticana Hungariae – Series I, Classis II/2), Budapest 2007, 371–373.

¹⁰ A Szepesi Kamara történetéhez: EMBER, GY., *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*, Budapest 1946, 165–182., GECSÉNYI, L. – GUSZAROVA, T., 'A Szepesi Kamara vezető tisztségviselői 1646–1672 között', in *Századok* 3 (2003), 653–672.

zedek bérleti ügyeire, a területén állomásozó katonaság ellátására, a nagybányai bányakamara ügyeire. 1689-ben (Breiner-bizottság), illetve 1694-ben (Aichpüchl-bizottság) a Szepesi Kamara szerkezete jelentős átalakításokon ment keresztül, melyek következtében a hivatal működésének hatékonysága javult. Ezekben az években már egyre inkább látszanak egy új, modern értelemben vett hivatalnok-réteg kialakulásának a jelei.

Az 1690 tavaszán a térségbe érkező, helyismerettel nem rendelkező görög püspök joggal gondolhatta, hogy támaszkodhat a Szepesi Kamara tisztikarára. Az együttműködés a Kamara részéről is magától értetődő volt, annál is inkább, mert a hivatal újra és újra megerősített alapokmányának első pontja a tisztviselők legfontosabb feladataként az istenfélelmet, az ősi katolikus hit ápolását jelöli meg, mivel ettől függ az országok sorsa. A tisztviselőknek gondoskodniuk kellett arról, hogy a plébániákon a katolikus papok megfelelő körülmények között végezhesék lelkipásztori feladataikat. Joggal hívja fel a figyelmet Ember Győző ennek súlyára a katolikus megújulás korában, mikor a földesúri hatalom sok esetben döntő jelentőségűnek bizonyult a katolikus hit terjesztése és a katolikus egyházi struktúrák újjáépítése során.¹¹

Adott tehát egyrészt egy, a katolicizmus terjesztését „hivatalból” is támogatni kész kormányzserv, másrészt pedig egy újonnan kinevezett főpásztor, aki feladatának a katolikus egyházon belül egy sajátos felekezet létrehozását tekinti. Lássuk, ez a főpap milyen kérdéseket terjeszt a hivatal elé, milyen információkat oszt meg annak igazgatójával, s ezekből milyen tanulságokat és következtetéseket vonhatunk le.

3. A levelek tartalma

3.1. A püspök feladatának megfogalmazása és értelmezése

Az első fennmaradt levél (Munkács, 1691. július 20.) második mondatából kiderül, hogy De Camillis püspöknek valójában nem ez az első levele a Szepesi Kamara igazgatójához.¹² Már az előző évben, bécsi tartózkodása idején (tehát 1690 első három hónapjában) levelet intézett Fischer Mihályhoz, melyben értesítette kinevezéséről. Nyilvánvalóan pártfogója, Kollonich Lipót bíboros buzdítására jelentkezett be a kamarai igazgatónál, aki püspöki működése idején földrajzilag a hozzá legközelebb működő magas rangú kormányhivatalnok lesz. Az egy évvel később, már Munkácsról írott levelében De Camillis püspök fontosnak tartja kihangsúlyozni kinevezésének kezdeményezőit és okát. „Engem a Pápa Őszentsége, ő

császári és királyi Fensége és a Bíboros úr küldött”¹³ – írja utalva VIII. Sándor pápára, I. Lipót császárra és Kollonich Lipót bíborosra. Ezzel elhelyezi magát egyfajta „hatalmi koordináta-rendszerben” is, aminek azért volt jelentősége, mert a görög katolikus püspökök társadalmi jogállásának elfogadása még egyáltalán nem volt egyértelmű. Néhány évtizeddel korábban a világi hatalom képviselői még kényük-kedvük szerint bántak a munkácsi püspökkel.¹⁴ Amint látni fogjuk, De Camillis hamar megtapasztalta (különösen egyes vármegyei közgyűlések alkalmából), hogy a keleti szertartású kereszténység igen csekély társadalmi megbecsülésben részesült, még azok a közösségek és klerikusok is, akik a katolikus egyház kebelébe tartoztak. Nem ez az utolsó levél, melynek első soraiban De Camillis kihangsúlyozni kényszerül, kiktől kapott megbízatást és kik állnak mögötte. A Fischerhez írott levelében De Camillis nem utal arra, hogy az igazgató bármilyen módon reagált volna a Bécsből keletkezett levelére, inkább az valószínűsíthető, hogy semmilyen válasz nem érkezett a bejelentkezésre. Sőt, a görög püspök útban Munkács felé megállt Kassán, hogy találkozzon a kamarai tisztikarral, de ott senkit sem talált.¹⁵ Nem biztos, hogy ezt az igazgató egy újonnan kinevezett latin szertartású püspök (pl. egri, vagy a leleszi prépostságban élő váradi püspök) esetében meg merte volna tenni. Az államhatalom és a katolikus egyház együttműködése tehát magától értetődő, de ebben az együttműködésben a görög katolikus felekezet helye még nem szilárdult meg.

A püspök – egyfajta küldetésnyilatkozatként – tömören megfogalmazza feladatát: „a rutének és más, görög ritust követő lelkű kormányzása végett (ti. került kinevezésre) [...] gondoskodom a szakadároknak a Római Anyaszentegyházba való visszavezetéséről, a bajok és visszaélések kiirtásáról és egy jobb életrend bevezetéséről”.¹⁶ A joghatósága alá tartozó célcsoportok megnevezésénél törekszik arra, hogy megfogalmazása tükrözze, illetve pontosítsa a kinevező okmányaiban szereplő adatokat.¹⁷ Pápai kinevezése szerint a „munkácsi egyházmegyében és Magyarország más szerzett részein lakó görögök apostoli vikáriusa” lett. Jóllehet híveinek nagy része rutén (ruszin) nemzetiségű, joghatósága mégsem korlátozódik erre a népcsoportra, hanem kiterjed minden olyan közösségre, mely a görög szertartást követi. Vagyis joghatósága alá tartoznak a görög kereskedők (ennek hamarosan látjuk jelentőségét), a rácok, a máramarosi és bihar vármegyei románok és a keleti szertartást követő magyarok is.

¹³ „...me a Summo Pontifice, a Sacratissima Caesarea Regiaque Maiestate et ab Domino Cardinali missum fuisse...” Források: 1. sz. dokumentum.

¹⁴ Gondoljunk Taraszovics Bazil bebörtönzésére: HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, (a továbbiakban: HODINKA, *Történet*), 274. LACKO, M., *Unio Uzhorodensis Ruthenorum Carpathicorum cum ecclesia catholica*, Roma 1965.

¹⁵ HODINKA, *Történet*, 415.

¹⁶ „...pro regimine spiritali ruthenorum, aliorumque ritum graecum servantium (...) curo schismaticos ad unionem cum Sancta Romana Ecclesia reducere, malos abusos estirpare, et meliorem vivendi ordinem introducere...” Források: 1. sz. dokumentum.

¹⁷ Vö. HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458–1715*, Ungvár 1911, (a továbbiakban HODINKA, *Okmánytár*) 290.

¹¹ EMBER (op. cit. 11. lábjegyzet), 185.

¹² „Ex litteris a me Vienna allatis an(no) praeterito Vestris Magnificis Spectabilis ac Generosis Dominibus...” Források: 1. sz. dokumentum. A források a tanulmány olasz nyelvű változata után találhatóak.

A feladatok megfogalmazáskor az általánosnak mondható „lelki kormányzás” mellett a püspök három olyan részfeladatot jelöl ki, melyek egész főpásztori működését meghatározzák.

Az első, a szakadárrok visszavezetése a Római Anyaszentegyházba, egyrészt a legégetőbb problémára utal, másrészt pedig fogalomhasználatában is tükrözi a püspök egyháztani nézeteit. De Camillis hamar felismerte azt, hogy az 1646-ban megkötött ungvári unió gyakorlatilag romokban hevert. A papjaival való első találkozásai során nehezen tudta megállapítani, hogy azok egyáltalán katolikusok-e?¹⁸ Székhelyére érkezve egy ott élő és működő Metod nevű püspököt talált... Az első elbizonytalanító jeleket újabbak követték, melyek mind azt erősítették, hogy a püspök elsőszámú feladata a katolikus egyházzal való egység elfogadtatása. Ezt a feladatot maga a püspök a kor római katolikus álláspontját tükrözve fogalmazta meg: a szakadárrok vissza kell vezetni a Római anyaszentegyházba, melyet az egyházszakadaskor elhagytak. Nincs szó tehát egyenlő felek megegyezéséről, ahogyan azt a firenzei modell feltételezte, hanem a tridentini modell szabályai szerint az egyik, minden szempontból felsőbbrendű felekezet, a római katolicizmus visszafogadja a kebeléből kiszakadt keleti közösségeket.¹⁹ Ez a megfogalmazás egyáltalán nem meglepő a Rómából érkező, tridentinus szellemben nevelkedett görög püspök részéről.

A második feladat, a bajok és a visszaélések kiirtása egyfajta „egyházi válságkezelés”. Azok az állapotok, melyeket az újonnan érkező püspök talált, semmiben sem emlékeztettek egy elfogadhatóan működő egyházra. A tridentini reformintézkedések minden eleme bevezetésre várt. A papság körében alapvető hiányosságok mutatkoztak mind a képzettség, mind pedig az életvitel tekintetében. Működő egyházi közigazgatásnak vagy mindenki által ismert és követett normagyűjteménynek nyomát sem találta. Azonnali cselekvésre, a legalapvetőbb bajok és problémák orvoslására volt szükség.

A harmadik feladat, egy jobb „életrend” bevezetése, túlmutat a közvetlen válságkezelésen és egy hosszabb távú célkitűzést és cselekvésprogramot feltételez. A jobb „*ordo vivendi*” megteremtésének igénye kilép a szűken vett egyházi élet keretei közül és inkább a tágabb társadalmi szempontok felé mozdul el. A Rómával való egység, vagyis a katolikus egyházba való betagozódás az érintett társadalmi rétegeknek a központi hatalom által kívánatosnak tartott integrálódását mozdította elő. Ez fokozta a társadalom szervezettségének, egységesítésének, s következképpen ellenőrizhetőségének szintjét, ami az államhatalom szempontjából számos előnnyel járt. Ezekben az évtizedekben minden európai államhatalom az ebbe az irányba haladó folyamatokat erősítette. Az európai társadalmak különböző rétegei, s maga a hétköznapi élet is egy magasabb fokú szervezettség felé mozdult el (*Sozialdisziplinierung*). A bécsi központi kormányzat megnövekedett érdeklődése a keleti szertartású keresztények iránt, melyben Kollonich Lipót szere-

¹⁸ „Amikor megérkeztem, mindössze két pap állította magáról azt, hogy egyesült.” HODINKA, *Okmánytár*, 393.

¹⁹ A kérdéshez lásd: SZABÓ, P., 'A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi strukturái az uniók korában (15–17. század)', in *Rómából Hungáriába (op. cit. 2. lábjegyzet)*, 15–33.

pét ki kell hangsúlyoznunk, európai mintákból táplálkozik. A magyarországi keleti szertartású közösségek kulturális és gazdasági válságtól sújtott, elmaradott társadalmi réteget képeztek. Ezen réteg felemelésére, modernizálására mutatkozott alkalmas eszköznek a katolikus egyházba való integrálás. Az európai műveltséggel rendelkező De Camillis jól átlátta ezeket a szándékokat, s azokkal maximálisan tudott azonosulni.²⁰ Megértette azt, hogy a rábízott közösség a kor viszonyai és adottságai közepette csak ezen az úton indulhat el a felemelkedés felé, mely nem csak az egyházi élet megtisztulását fogja magával hozni, hanem az egész közösség társadalmi helyzetének javulását is. Ismerve a tridentini reformban megerősödött katolicizmus lehetőségeit – itt személyes életútjának alakulására is gondolhatunk – a püspök tudta, hogy a görög katolikus egyház milyen előnyökre lelhet az unió révén. Ennek a jobb „*ordo vivendi*”-nek a lehetőségét kellett elfogadtatnia papjaival és híveivel. Itt ismét rámutathatunk az államhatalommal való szimbiózis – érdekazonosságban megmutatózó – ismérére.

3.2. A végrehajtás módjai és akadályai

A feladatok megfogalmazásán túlmenően a püspök szól azok teljesítésének módjáról és akadályairól is. A válságkezelés kezdőlépéseként a nagyobb központokat meglátogatja (vizitáció), ahová zsinatokra hívja össze papjait. Ebben a felekezeten belüli ellenőrzés eszközeinek tipikus alkalmazására ismerhetünk rá. A püspök naplója²¹ és más források alapján eddig tizenkét zsinat beazonosítására került sor.²² A Munkácson 1691. július 20-án írott levelében a püspök egy ungvári összejövetelről számol be, melyet az 1691. május 2-án Szatmáron, illetve az 1692. június 15-én Zborón tartott zsinat közé kell beilleszteni. Az ungvári zsinatról szóló rövid beszámolójában a püspök lényegre törően írja: „*kijéjtetem, hogy az örök üdvösség elnyerése érdekében mit kell binni és tenni*”.²³ Ebben a tömör megfogalmazásban a felekezetszerveződés folyamatának több ismérévét is felfedezhetjük. A kijelentés mögött az a szilárd meggyőződés rejlik, hogy püspök, a katolikus hit őrzőjeként, birtokában van az üdvösségre vezető igazságnak. Ez az igazság a hitvallásban (confessio) kerül kifejtésre (mit kell binni), ami ebben az esetben a tridentini hitvallás (Professio fidei Tridentina). De Camillis püspök korában nem merül fel valószínűleg az, hogy a hitvallás szövege a keleti egyház teológiai sajátosságainak megfelelően módosuljon és esetleg kimaradjon belőle a Filioque. A korabeli felfogás szerint a hitvallás szövegének a görög katolikusok esetében teljesen meg-

²⁰ Talán leginkább ebben rejlik a válasz arra a kérdésre, hogy Kollonich Lipót miért éppen De Camillist hívta meg Rómából a munkácsi püspökség élére, s miért nem választott a földrajzilag közelebb eső területekről jelöltet.

²¹ ZSÁTKOVICS, K., 'De Camellis József munkácsi püspök naplója (1690–1693)', in *Történelmi Tár*, 1895, 700–724.

²² JANKA, GY., 'De Camillis püspök zsinatai', in *Rómából Hungáriába (op. cit. 2. lábjegyzet)*, 175–185.

²³ „...*expostui quae sunt credenda et facienda pro assecuranda aeterna salute...*” Források: 1. sz. dokumentum.

kell egyeznie a latin egyház hitvallásával, mert ezt a kortárs teológusok – éppen a hitvallásnak a felekezetek önértelmezésében betöltött központi szerepe miatt – az egység lényegi alkotóelemének tekintették. Változtatás még mintegy nyolcvan évvel később sem volt lehetséges. Mikor Bradács János munkácsi püspök egy gyermekeknek szánt ábécéskönyvben lapszéli jelzéként beillesztette, hogy a firenzei zsinat szerint a keletiek elhagyhatják a hitvallásból a Filioque-t, Eszterházy Károly egri és Bozsicskovic Bazil kőrösi püspök azonnal feljelentették a Szentszéknél, mely a munkácsi püspök ellen döntött.²⁴ De Camillis püspök a néhány évvel később általa összeállított katekizmusban kifejezetten a Filioque mellett érvel: mivel maga is eredetileg latin szertartású volt és teológiai képzése is latin környezetben, a római Collegio Romano-ban történt, ez egyáltalán nem meglepő.²⁵ A hitvallás jelentőségét bizonyítja az a tény is, hogy a görög katolikus püspököknek még a 18. század végén is évente meg kellett jelenniük az illetékes római katolikus püspöknél a hitvallás letételére, s erről elismervényt kellett kapniuk.

A hitvallás nyilvános elmondása (a püspök előtt és az evangéliumot érintve) a felekezethez való tartozás kifejezése az egyén, illetve annak ellenőrzése a közösség részéről. A sajátos görög katolikus környezetben ez a római Szentszékkal való egység megvallásának, illetve annak ellenőrzése aktusával egészül ki.

A „mit kell hinni” megválaszolása után a püspök áttér a „mit kell tenni” kérdésre. Levelében csak összefoglalóan utal arra, hogy a zsinaton részt vevő mintegy harminc pap elfogadta rendelkezéseit, melyeket a jobb egyházfegyelem érdekében hozott.²⁶ Más forrásokban – naplójában, illetve a Kollonich Lipóthoz írott leveleiben – bővebben kifejti ezeknek a rendelkezésnek a tartalmát. A rendelkezések érintik a szentség-kiszolgáltatás rendjét (gyónás, házasságkötés, papszentelési feltételek, szentáldozás, betegek kenete), a papság életvitelét, a püspöki joghatóság tartalmát.²⁷ A liturgikus előírásokban, illetve a szentség-kiszolgáltatás rendjére vonatkozó utasításokban a felekezetszerveződés folyamatának egy újabb ismérvére, a felekezetre jellemző istentiszteleti formák kialakítására ismerhetünk rá. A püspök arra törekszik, hogy egy általános – tartalmilag a katolikus megújulás programjával összhangban lévő – normagyűjteményt alkosson meg egyházmegyéje számára, melynek elfogadása, illetve elutasítása világos állásfoglalásra kényszeríti az egyéneket. Hasonló elképzelés húzódik meg azon rendelkezések mögött, melyek – szintén összhangban a katolikus egyház előírásaival – előírják az anyakönyvek vezetését és a hívek nyilvántartását. Ugyancsak az ellenőrzés eszköze az egyházlátogatás (*visitatio*), melyre a püspök levelében szintén röviden utal („*vármegyéről vármegyére haladva*”²⁸) és melynek szabályait hamarosan pontokba szedve kidolgozza és bevezeti.²⁹

²⁴ LACKO, M., *Synodus Episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*, Romae 1975, 18–19.

²⁵ POP, O., 'De Camillis püspök katekizmus', in *Rómából Hungáriába* (op. cit. 2. lábjegyzet), 257–265.

²⁶ „... *diversa me disposita pro meliori ordine ecclesiastico acceperunt*...” 1. sz. dokumentum.

²⁷ De Camillis zsinatairól bővebben: JANKA (op. cit. 23. lábjegyzet).

²⁸ „... *modo ad unum comitatum, modo ad alium*...” 1. sz. dokumentum.

²⁹ JANKA, (op. cit. 23. lábjegyzet).

A püspök reformprogramjának végrehajtása természetesen jelentős nehézségekbe ütközik. Levelét tulajdonképpen ezek elhárítása érdekében írja, a Kamara igazgatójának segítségét kérve az általa legsúlyosabbnak ítélt probléma megoldásában. Két rövid utalással jelez két másik akadályt is, melyek elhárítása viszont az ő feladatkörébe tartozik.

Az első a zsinato(ko)n résztvevő papok képzetlensége: „*soba senki sem beszélt nekik ezekről a dolgokról*” – írja.³⁰ A felekezetszerveződés korában a pap- és lelkész-képzés központi témává válik. A hitelvek képzett képviselőiről való gondoskodás, illetve a hiteles képviselőre alkalmatlanok kiszűrése minden felekezet életében létfontosságú. Ezen a területen De Camillis óriási hiányosságokat tapasztalt. Egyházmegyéjében nem létezett szervezett papképzés, komolyabb teológiai stúdiókat elvélve csak egy-egy pap végezhetett a jezsuiták nagyszombati egyetemén. Bár többször felvetődött a kérdés, Rómába a munkácsi egyházmegyéből végül egy növendék sem jutott el. A papi utánpótlásról nagyon egyszerű módon gondoskodtak, a papságra jelentkező ifjak egy-egy idősebb pap, többnyire az apjuk mellett sajátították el a tudnivalókat. Ennek következtében a papság döntő többsége alacsony műveltséggel rendelkezett. Jóllehet a püspök azonnal felismerte a helyzet tarthatatlanságát, főpásztori szolgálata alatt valójában keveset tudott tenni annak megváltoztatásáért. A papképzés ugyanis rendkívül nagy költségekkel járt, amit a kevés jövedelemmel rendelkező egyházmegye nem tudott vállalni. Hiába szorgalmazta De Camillis Kollonich bíborosnál egy egyházmegyei szeminárium létesítését, komoly eredményt nem tudott elérni. Csak 1704-ben történt konkrét lépés, amikor Kollonich létrehozta a Jány-Lipót-féle alapítványt, mely lehetőséget teremtett néhány görög katolikus papnövendék nagyszombati taníttatására. A hatalmas egyházmegye alapvető gondjait azonban ez nem tudta megoldani. De Camillis püspökségének vissza-visszatérő problémája az, hogy kénytelen olyanokat is felszentelni, akik nem felelnek meg a felekezetszerveződés korának magasabb szintű elvárásainak. Ezt nemcsak neki, hanem utódainak is újra és újra szemére vetik.³¹

A második röviden megemlített probléma az unióellenes propaganda jelenléte. A konfesszionalizáció korában minden felekezet élt a vallási propaganda kialakuló és folyamatosan gazdagodó eszköztárával. Hitviták, röpiratok, prédikációs gyűjtemények, iskolai színjátékok, nyilvános felvonulások, körmenetek biztosították a hitelvek megismertetését és szolgálták azok rögzülését. A De Camillis püspök által jelzett unióellenes propaganda egyrészt verbális győzködésben („*a görögök minden lehetséges módon lebeszéltek őket* [ti. az unió elfogadására kész papokat]”), valamint – a felekezetszerveződés korában nem ismeretlen – fizikai elrettentésben („*a templomból kilépő, újonnan egyesült papokat némelyek a nép közül gyalázkodó szavakkal illelték, tőlük a szállást megtagadták [...] megtiltották, hogy szolgálomnak bármit is eladjanak*”³²) nyilvánult meg. Természetes, hogy a latin egyházból kiinduló uniós kezde-

³⁰ „... *quia nullus unquam cum illis locutus est de hac materia*...” 1. sz. dokumentum.

³¹ Vö. Farkas István váradi helynök levele De Camillishez 1699-ből: HODINKA, *Okmánytár*, 397–398.

³² „... *quia Graeci omnibus possibilibus modis ipsos disuadebant [...] excautibus autem nobis terminata synodo,*

ményezések kiváltották az ortodoxok reakcióját. Az újjástól való félelem, az ősi hagyományok elvesztésének és a latin szertartásba való beolvadásnak a lehetősége komoly visszatartó erőnek bizonyult. Az unióellenes propaganda kiemelkedő, De Camillis püspök korában is működő képviselője Oroszvégegyessy Andrella Mihály volt, aki unitus papból vált az unió elszánt ellenfelévé. Jóllehet kortársaihoz viszonyítva nagy kiváltságban részesült azzal, hogy görög katolikusként Bécsben, Pozsonyban és Nagyszombatban végezhetett tanulmányokat, ez nem erősítette benne a katolikus egyházhoz való hűséget. 1669-ben tér vissza az ortodoxiára, amiért börtönbüntetést is szenved. Kiszabadulása után több unióellenes frást is megjelentet: 1672-ben a *Tractatus contra Latinos*-t, 1681-ben *Tractatus contra Latinos et Graeco-Catholicos*-t, illetve egy harmadik ugyanilyen című munkát. Már De Camillis működése idején, 1691/92-ben jelenteti meg szláv nyelven a *Logosz* című munkáját, illetve 1697 és 1701 között A hívő ember érdekében írt védőbeszéd című művét.³³ Lehetséges, hogy róla ír De Camillis, amikor az első Munkácson tartott zsinatáról beszámolva megemlíti „egy könyvekkal a kezében járkaló ravasz szakadár papot”, aki elriasztja a zsinatra induló papokat a részvételtől.³⁴

A görög katolikus püspök magától értetődő feladata az unióellenes propagandával szembeni fellépés. De Camillis feljegyzéseiben számtalanszor utal arra, hogy minden nyilvános szereplése alkalmával részletesen kifejtette a Rómával való egység előnyeit. Az általa kifejtett katolikus propaganda írásos nyomát abban a katekizmusban találhatjuk meg, amit már 1693-ban (vagy korábban) összeállított,³⁵ s melynek utolsó részét a latin egyház védelmének és a Rómával való egység igazolásának szentelt.³⁶ Jellemző a görög püspök nehéz működési körülményeire, hogy kéziratban meglévő katekizmus csak 1698-ban került kinyomtatásra, miután a nagyszombati jezsuiták nyomdáját Kollonich bíboros felszereltette cirill betűvel.³⁷ Valószínűsíthetjük, hogy elsősorban a könyvkiadás költséges volta és a források hiánya akadályozták meg De Camillist abban, hogy nagyobb hatású írói munkásságot fejtessen ki. Már püspöki kinevezése előtt, misszionáriusi tapasztalataira építve összeállított hat könyvet (görögül), melyek elképzelései szerint az egyszerű nép tanítását szolgálhatták volna. 1701-ben utal egy hetedik (?) munkájára, melyben az egyházi év vasárnapjaira és ünnepeire írt prédikációkat gyűjtött össze.³⁸ Ezek – jelenlegi ismereteink szerint – nem kerültek kiadásra. A püspöknek

ex ecclesia nonnulli ex plebe verbis contumeliosis sacerdotes ne(ou)nitos affecerunt, illisque hospitium denegabant et famulus meus vendere quidquam pro pecunia pro)bibitum fuit...” Források: 1. sz. dokumentum.

³³ Oroszvégegyessy munkásságához: BAÁN, I., ‘Andrella Mihály antiunionista írásai’, in KATONA, J. – VIGA, Gy. (szerk.), *Az interetnikus kapcsolatok kutatásának újabb eredményei (Az 1995-ben megrendezett konferencia anyaga)*, Miskolc 1996, 307–310. és UÓ., ‘Magyar nyelvű idézetek Oroszvégegyessy Andrella Mihály 17. század végi unióellenes írásaiban’, in BENDE J. – DEÁK V. H. – PÁKOZDI I. (szerk.), *Látó szíve*, Budapest, 2006, 461–471.

³⁴ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani*, Innsbruck 1885, II, 859.

³⁵ Erről az 1693. június 6-án keltezett, a Propaganda-Kongregáció bíborosainak írott levelében számol be. HODINKA, *Ökumenizmus*, 364.

³⁶ POP (op. cit. 26. lábjegyzet).

³⁷ VÉGHSEŐ (op. cit. 9. lábjegyzet), 275.

³⁸ FYRIGOS (op. cit. 7. lábjegyzet), 85.

egy nyomtatásban megjelent műve ismert, melynek címe: *La vita divina ritrovata fra i termini del Tutto e il Nulla*.³⁹ Ez azonban alapvetően elmélkedésre szánt írás, mely a hitvitákban aligha használható. De Camillis részéről tehát nem hiányzott a szándék arra, hogy a felekezeti propaganda eszközeit alkalmazza, de a megvalósításban komoly problémát jelentett a pénzhiány.

Másrészt a püspök hamar felismerte, hogy a Rómával való egység elfogadtatását leginkább nem is az unió ellenfelei által kifejtett propaganda hátráltatja. Létezett ennél sokkal komolyabb akadály is, amit a püspök egyedül képtelen volt elhárítani: ezért fordul segítségért az államhatalom képviselőjéhez.

Az egyházmegyéjével ismerkedő püspök megdöbbenve tapasztalja, hogy a földesurak, tisztartók, illetve a hatóságok semmilyen különbséget sem tesznek a keleti szertartású papok és az egyszerű jobbágyok között. A keleti papoknak – legyenek egyesültek vagy sem – ugyanolyan jobbágyi kötelezettségeik vannak, mint társadalmi osztályuk bármelyik más tagjának. Ezeket a kötelezettségeket kíméletlenül bevasalják rajtuk, s ha kell akár még az oltár mellől is elhajtják őket a földekre.⁴⁰ A püspök szerint ez az eljárás az egész keresztény világban példa nélküli és botrányos. Így még a protestáns lelkészekkel sem bánnak, pedig ők nem is papok – írja.⁴¹ Meggyőződése, hogy a papságot – amit a Szentírás királynak nevez – még az egyszerű, paraszti személyekben is tisztelni kell.⁴² De Camillis más leveleiből kitűnik, hogy az első pillanattól kezdve mély szánalmat érzett a rábízott nyáj fizikai nyomorúságát és szegénységét látva. Egyetértett és azonosult a központi kormányzati szándékkal, hogy az unió révén nyíljon meg a felemelkedés lehetősége ezen társadalmi csoport előtt. Ugyanakkor nem érti, hogy ennek a lehetséges felemelkedésnek a legelső biztosítékát, a keleti szertartású klérus jogainak biztosítását a központi hatalom miért nem képes vagy miért nem akarja garantálni? Megismerkedve a helyi viszonyokkal, hamar választ kapott erre a kérdésre. A bécsi udvar korántsem tudta teljes mértékben keresztülvinni akaratát abban a régióban, melyben a Habsburg-kormányzattal való szembenállásnak erős hagyományai voltak (gondoljunk az éppen csak befejeződött Thököly-felkelésre) és ahol a születő görög katolikus egyház számos helyi érdeket sértett.⁴³ Kétségtelen, hogy az egyesült papság emancipációja egy olyan új társadalmi réteg kialakulásához vezetett volna, mely minden tekintetben elkötelezett a Habsburg-kormányzat felé és ez nem állt a helyi – akár protestáns, akár katolikus – elit érdekében. De Camillis arra appellál, hogy a papok dolgoztatása, illetve a jobbágyi kötelezettségektől való fel-

³⁹ VASIL’, C., ‘De Camillis *La vita divina ritrovata fra i termini del Tutto e del Nulla* című aszketikus műve’, in *Rómából Hungáriába* (op. cit. 2. lábjegyzet), 115–127.

⁴⁰ „...trahuntur ad serviles et rusticanos labores...” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴¹ „...taliter nullibi in toto chri(sti)ano orbe sacerdotes tractantur, imo nec ipsi praedicantes calvinistae et lutherani in hoc inchoito Hu(n)gariae Regno, licet isti sacerdotes non sunt, sed magistri tantum.” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴² „...sacerdotium quod regale nuncupatur in scriptura, honoretur licet in simplici et rusticana persona...” Források: 1. sz. dokumentum. A püspök maga is belátta, hogy külsőleg a papjai semmiben sem különböznek az egyszerű parasztemberektől, mivel megfelelő papi ruházatuk sincs.

⁴³ Vö. GHITTA (op. cit. 2. lábjegyzet), 243.

szabadítása nem gazdagítja, vagy szegényíti az érintett uradalmakat,⁴⁴ de valójában nem is erről volt szó, hanem egy elvi kérdésről.

Ugyanakkor a görög püspök számára nyilvánvaló, hogy a papság jogainak biztosítása nélkül teljesen hiábavaló minden fáradozása. Ezért szorgalmazza a Szepesi Kamaránál azt, hogy legalább a központi kormányzatnak közvetlenül alávetett kincstári uradalmakban kezdjék el tiszteletben tartani az egyesült papság jogait.⁴⁵ Tulajdonképpen ez az a felvetés, ami miatt a püspök tollat ragadott és levelet írt a Kamara igazgatójának. Nem ismerjük Fischer Mihály igazgató válaszát, de valószínűsíthetjük, hogy érdemi előrelépés nem történhetett, mivel a munkácsi püspök további lépésekre kényszerült. Az elkövetkező években a kérdés cselekvésprogramjának központi elemévé válik. Küzdelmében fontos szövetségesre lelt a leleszi konventben élő, a görög katolikusok ügye iránt elkötelezett Benkovich Ágoston váradi püspök személyében, aki – természetesen Kollonich Lipót bíborossal együttműködve – jelentős segítséget nyújtott a munkácsi püspöknek abban, hogy alig egy évvel a Fischer Mihályhoz írt levele után császári dekrétummal a kezében követelhesse az egyesült papság jogainak biztosítását.⁴⁶ Az 1692. augusztus 23-án kibocsátott kiváltságlevélben⁴⁷ foglalt jogok tényleges biztosítása azonban még sokáig váratott magára. Egy évvel a kiváltságlevél kiadása, s annak Bereg és Sáros vármegyékben történt kihirdetése után De Camillis kénytelen tájékoztatni a Szepesi Kamará igazgatóját arról (amit minden bizonnyal Fischer Mihály is nagyon jól tudott), hogy az uralkodói akaratnak ellenszegülve sokan továbbra is jobbagyként bánnak az egyesült papokkal.⁴⁸ Velük szemben azonban ekkor már az erőteljes fellépést sürgetheti és olyan büntetések alkalmazását kéri, melyek elrettenthetik a földesurakat és tisztartóikat a további jogsértésektől.⁴⁹ A munkácsi püspök minden bizonnyal tudatában volt annak, hogy alig három hónappal korábban a Kancellária az uralkodó akaratából azt az utasítást adta a Hadi Tanácsnak, hogy a kiváltságlevél intézkedéseinek végrehajtása során akár fegyveres karhatalmat is biztosítson.⁵⁰ Mindazonáltal a görög püspök nem csak a saját felekezetének érdekeit képviselve sürgeti az erélyes fellépést, hanem úgy véli, hogy az egész régió társadalmi rendjének és békéjének válik javára az, ha az igazságszolgáltatás szellemében mindenki megkapja azt, ami jár neki.⁵¹ A „*bonus ordo vivendi*” iránt érzett felelősségről tanúskodó sorok ismét azt bizonyítják, hogy az unió elfogad-

atása, illetve a görög katolikus egyház mint sajátos katolikus felekezet létrehozása és megerősítése nem csupán vallási kérdésként fogalmazódott meg, hanem fontos szerepet kapott a társadalmi viszonyok rendezésében és átalakításában is.

3.3. A munkácsi püspök joghatósága és a magyarországi görögök

A forráscsoport két további dokumentuma is – az 1692. április 13-án⁵² és az 1694. május 15-én⁵³ Munkácsról írott levelek – a vallási/felekezeti és társadalmi/gazdasági/jogi kérdések szoros összefonódásáról tanúskodik. Mindkét levél a debreceni görög kereskedők ügyében született, akik a munkácsi püspök álláspontja szerint joghatósága alá tartoztak. Nem azért, mert honfitársai voltak, hanem a magyarországi görögöknek adott királyi kiváltságlevél rendelkezése értelmében.

A görög kereskedők a 16. század végétől kezdődően kezdenek megtelepedni mind Erdélyben, mind pedig a Királyság területén. Meg kell jegyeznünk, hogy a kortársak a tényleges etnikai hovatartozástól függetlenül a „görög” jelzőt alkalmazták mindazon kereskedőkre, akik ortodox vallású ottomán alattvalókként érkeztek Erdély és a Királyság városaiba.⁵⁴ Mivel veszélyes konkurenciát jelentettek a helyi kereskedőknek, többnyire csak arra kaptak engedélyt a helyi hatóságoktól, hogy olyan árucikkkel kereskedjenek, melyek csak a Török Birodalomban kerülhettek beszerzésre.⁵⁵ A helyi gazdasági szereplőkhöz képest a görög kereskedők rendkívül tőkeerősek voltak, ami egyre inkább arra bátorította őket, hogy kereskedelmi jogaik kiszélesítésére törekedjenek. I. Lipóttól 1667-ben kapnak jelentős kiváltságokat, melyek nem csak gazdasági jellegűek, hanem társadalmi szerveződéseküket is érintik. Jogot kapnak többek között arra, hogy közösségeik életét saját bírójuk intézze. A kiváltságok a kincstári birtokokra szólnak – a szabad királyi városokra nem.⁵⁶ A kiváltságlevél fontos kitétele, hogy a benne foglalt jogok csak a Rómával egyesült görögök számára adatnak meg, akik fölött joghatóságot a munkácsi püspök gyakorol.⁵⁷

A Debrecenbe beszivárgó és egyre inkább megerősödő görög kereskedőkompania ellen a helyi magisztrátus komoly harcot vívott.⁵⁸ A cívisváros kereskedőit zavarta a görögök jelenléte, s ezért igyekeztek a legkülönbözőbb módokon – adminisztratív és kereskedelmi korlátozások révén – őket a városból kiszorítani. Az 1667-es kiváltságlevélre hivatkozó, s azt 1688 és 1689-ben a Szepesi Kamarával, majd pedig 1690-ben magával Lipót királlyal megerősített görögök sikerrel verték vissza ezeket a kísérleteket. Az 1690-es megerősítéssel azt is elérték, hogy Debrecen városában templomépítésre és paptartásra is engedélyt kaptak.

⁴⁴ „... nec enim ex labore istorum paucorum sacerdotum inchoata Camera ditabitur, nec ex non labore depauperabitur...”
Források: 1. sz. dokumentum.

⁴⁵ „... permittantur sacerdotibus ruthenis unitis in bonis camerilibus existentiibus frui omnibus illis libertatibus quibus sacerdotes latini catholici in hoc Regno fruuntur.” Források: 1. sz. dokumentum.

⁴⁶ Benkovich szerepéhez: VÉGHSEŐ, „Catholice reformare” (op. cit. 10. lábjegyzet), 233–244.

⁴⁷ HODINKA, *Okmánytár*, 347–350. Nem mellékes, hogy Fenesy György egri püspök is támogatásáról biztosította De Camillis püspököt: uo., 344.

⁴⁸ „... non cessant tractare Dei ministros cum Sancta Romana Ecclesia unitos tanquam subditos et jobejones...”
Források: 3. sz. dokumentum.

⁴⁹ „... dignetur se invehere contra illos qui in iudicio probabuntur fuisse mandati caesarei transgressores, et paenas eas infligere quae possint alios terrere, ne similia patrari audeant.” Források: 3. sz. dokumentum.

⁵⁰ HODINKA, *Okmánytár*, 362–363.

⁵¹ „Quando iustitia omnibus administrabitur, recte procedent omnia, quando non, procul dubio evertetur bonus ordo vivendi.” Források: 3. sz. dokumentum.

⁵² Források: 2. sz. dokumentum.

⁵³ Források: 5. sz. dokumentum.

⁵⁴ VASSO SEIRINIDOU, ‘Görög diaszpóra a Habsburg Monarchiában (17–19. század)’, in *Budapesti Negyed* 54. 2006/4. <<http://epa.oszk.hu/00000/00003/00038/seirinidou.html>> [2009.10.09.].

⁵⁵ ZOLTAI, L., *Debrecen város évszázados küzdelme a görög kereskedőkkel*, Debrecen 1935, 7–9.

⁵⁶ SZENDREY, I. (szerk.), *Debrecen története 1693-ig*, Debrecen 1984, 389.

⁵⁷ Az 1667-es kiváltságlevél szövege: HODINKA, A., *A tokaji görög kereskedőtársaság kiváltságának ügye, 1725–1772*, Budapest 1912, 212–221.

⁵⁸ A konfliktus feldolgozása: ZOLTAI (op. cit. 56. lábjegyzet).

Ennek feltétele természetesen ez alkalommal is az volt, hogy a templom és a pap Rómával egyesült legyen, ahogyan a debreceni görög közösség főbírója is csak katolikus görög lehetett. A cívisváros polgárai komoly vereséggé válték meg a görögöknek kiadott kiváltságlevelet. A görögök nem csak gazdasági érdekeiket sértették, hanem a városi magisztrátus által kívánatosnak tartott felekezeti egyseget is megbontották. A királynak benyújtott kérelmükben a görögök utalnak arra, hogy a református debreceniek akadályozták a görögök istentiszteleteinek zavartalan elvégzését, sőt ikonok megsemmisítésére is sor került.⁵⁹ A városi magisztrátus görögellenes küzdelmét csak 1693-ban, a szabad királyi városi cím elnyerésével koronázta siker. A kiváltságlevél ugyanis kizárja a kedvezményezettek sorából azokat a görögöket, akik szabad királyi városokban élnek és kereskednek. Még abban az évben a debreceni magisztrátus és a görögök képviselői kamarai közvetítéssel megállapodást kötöttek, melynek értelmében a görögök mozgásterre jelentősen leszűkült. Az elkövetkező években megindult a debreceni görögök fokozatos elköltözése a cívisvárosból. A folyamat Zoltai Lajos szerint 1708/1709 táján zárult le.⁶⁰ Felekezeti szempontból fontos, hogy az új egyezmény megengedi a görögöknek a templom felépítését (sőt erre konkrét épületet is megjelöl) és pap alkalmazását, amennyiben az katolikus.⁶¹

A munkácsi püspök levelei, melyeket a Szepesi Kamara igazgatójának a debreceni görögök ügyében küldött, azokból az évekből származnak, amikor a város és a kereskedőkolónia közötti harc éppen a leghevesebb volt. Az első 1692. április 13-án,⁶² tehát a szabad királyi városi státusz elnyerése előtt, míg a második 1694. május 15-én⁶³ kelt.

Az első levél egy egészen szélsőséges esetről számol be. A munkácsi püspököt debreceni hívei és honfitársai azzal a panasszal keresték meg, hogy a kálvinista debreceni bírók minden jogalap nélkül halálbüntetést szabtak ki az egyik görögre, akit ki is végeztek. A püspök szerint a görögök bizonyítani tudják, hogy nem volt megfelelő jogalap a súlyos büntetés kiszabására. Nem írja, ki volt név szerint a vádlott, miért vonták per alá és miért kapott ilyen súlyos büntetést. Jelzi viszont, hogy a görögök álláspontja szerint nem valós bűncselekmény, hanem a görög „nemzet és hit iránti gyűlöletből”⁶⁴ született meg a halálos ítélet és ezért kellett meghalnia öfelsege hűségese alattvalójának. Pósalaki János notárius évekkal később írt visszaemlékezésében utal arra, hogy a görögök azzal is megvádolták a magisztrátust, hogy egy görög papot pusztán annak vallása miatt megégették.⁶⁵ Nem való-

⁵⁹ ZOLTAI (op. cit. 56. lábjegyzet), 21.

⁶⁰ ZOLTAI (op. cit. 56. lábjegyzet), 41. A városi magisztrátus és a görögök között még 1699-ben is olyan jellegű vita támad, amit a Szepesi Kamara elé visznek: ZOLTAI, L., 'A sz. kir. rangra emelt Debreczen életének első esztendeiből (harmadik közlemény)', in *Régi Okiratok és Levelek Tára*, I/3. 1905, 8.

⁶¹ ZOLTAI (op. cit. 56. lábjegyzet), 31.

⁶² Források: 2. sz. dokumentum.

⁶³ Források: 5. sz. dokumentum.

⁶⁴ „... in odium nationis et fidei...” Források: 2. sz. dokumentum.

⁶⁵ PÓBALAKI, J., *Debrecen siralmas állapotának megvilágítása 1685–1696*, in *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai* 17, Debrecen 1987, 45.

színű, hogy erre az esetre utal, mivel De Camillis a levelében minden bizonnyal jelezte volna, ha klerikusról lett volna szó. A püspök meglehetősen visszafogottan arra kéri a Kamara igazgatóját, hogy vizsgálja ki az ügyet, s ha valóban jogsértés történt intézkedjen a vétkesek megbüntetéséről, hogy a jövőben hasonló jogsértés ne történhessen meg, s a görög nemzet becsülete is helyreállítsák.⁶⁶

A levélből kiolvasható kevés konkrét információ miérettje és a püspök visszafogott fellépése érthetővé válik akkor, ha feltárjuk az ügy részleteit. A Hajdú-Bihar Megyei Levéltárban megtalálható dokumentumok alapján teljes bizonyossággal rekonstruálhatjuk az eseményeket. A büntetőperек tanúvallomásait tartalmazó kötetben⁶⁷ található meg tizenhárom tanú 1692. február 25-én tett tanúvallomását, melyet egy helybeli görög kereskedő, K. Gy. ellen tettek.⁶⁸ A vád szerint, melyet a tanúk egybehangzóan megerősítenek, K. Gy. a házába csalt egy kisfiút, akit megerősizolt. A sokkos állapotban lévő gyermekre a görög kereskedő háza mellett találtak rá az utcabeliek. Jellegzetes sérülései alátámasztották az általa elmondottakat. K. Gy. nem tagadta, hogy a gyermek a házában járt, de azt állította, hogy sérüléseit az ablakpárkányról leesve szerezte. Ezekből az évekből nem maradtak fenn teljes periratok, így az ítéletet nem ismerjük, de az időbeli egybeesés és a vádlott nemzetisége miatt nem kérdéses, hogy a munkácsi püspök levelében erre az ügyre utal.

A püspök megszólalása a kérdésben rendkívül érdekes. Az őt felkereső görögök nyilvánvalóan tájékoztatták mind a vádlott nevééről, mind pedig az ellene felhozott vádokról. A Szepesi Kamarához írott levelében mégis megmarad az általánosság szintjén. Mintha a levél igazából nem is az ügy kivizsgálása érdekében, hanem a debreceni görögök megnyugtatóására, vagy inkább megnyerésére íródott volna.

Tény az, hogy az 1667-es kiváltságlevélben, illetve további megerősítéseiben szerepel az a feltétel, hogy a kiváltságok csak a katolikus hitet elfogadó görögöknek szólnak, akik fölött joghatóságot a munkácsi püspök gyakorol. Ugyanakkor az is tény, hogy a görögök katolicitásának ellenőrzése a munkácsi egyházmegye zülalt állapotai miatt rendkívül nehéz lehetett. Ez fokozottan érvényes a református Debrecenre. A görög kereskedők számára nem jelenthetett különösebb gondot az, hogy a gazdasági előnyök érdekében katolikusnak vallják magukat, miközben a hétköznapi vallásgyakorlatukban megmaradnak ortodoxnak.⁶⁹ De Camillis abból indul ki, hogy mindenki, aki a kiváltságokkal él, ténylegesen is az egyházmegyéjé-

⁶⁶ „...dignetur mandare ut causa examinetur, et si reperietur iniusta illa mors, puniantur authore ne in posterum facile committantur similia, et nationis honor resarciatur.” Források: 5. sz. dokumentum.

⁶⁷ HBmL IV. A. 1018/e. 1–3. k. Protocollum fassionale 1690–1717. 1. kötet: 1690–1695. fol. 135–137.

⁶⁸ A vádlott neve a jegyzőkönyvben természetesen teljes formájában ki van írva. Tekintettel a bűncselekmény jellegére és az esetleges leszármazottakra, jobbnak látjuk a kezdőbetűk alkalmazását.

⁶⁹ „...csak addig vagyok unitus, míg az erszényem megtelik, azután az unitus papoknak mutatok sügét” – vallja meg kíméletlen őszinteséggel még 1751-ben is Görög András kereskedő egy Váradon lefolytatott vizsgálat kérdésére válaszolva. Idézi: PAPP, K., 'Balkáni kereskedők a XVIII. századi Bihar megyében', in *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XIV, 1987, 16–17.

hez tartozik. Ezt levelének első sorában világosan jelzi. Viszont – ugyanúgy, mint egyházmegyéjében mindenütt – a katolikus egyházhoz való tartozást a görögök körében is valóságossá kellett tennie. Küldetése szempontjából mindenképpen előnyös volt, hogy a debreceni görögök keresték fel őt és kérték közbenjárását az elszünetelt vélt jogtalanság orvoslása érdekében, hiszen ez lehetőséget (mégpedig a célcsoport által kezdeményezett lehetőséget) jelentett a kapcsolatfelvétellel és a „papíron” vállalt felekezeti elköteleződés ellenőrzésére és ténylegessé tételére. A munkácsi püspök azonnal élt is ezzel a lehetőséggel és – ahogyan a naplójában olvassuk – Izajás szerzetes személyében azonnal papot küldött a debreceni görögök közé, megjegyezve azt is, hogy ezt kérésükre teszi.⁷⁰ A városi magisztrátussal komoly harcot folytató debreceni görögök nyilván fontos szövetségest véltek felfedezni az újonnan kinevezett munkácsi püspökben, aki ráadásul honfitársuk is volt. Ezért érdekeik és jogaik érvényesítésekor kezdeményezik a kapcsolatfelvételt, vállalva azt is, hogy vallási téren esetleg fel kell adniuk korábbi gyakorlatukat és a kinevezett katolikus paróchus útján felekezeti elkötelezettségük a napi vallásgyakorlat szintjén is szorosabb ellenőrzés alá kerül. Ezt az árat vállalhatónak tartották a kialakult rendkívül feszült helyzetben, amikor a levélben említett halálos ítélet is megszületett.

A tragikus eset a püspök szempontjából végeredményben két előnnyel is járt. Egyrészt legfőbb küldetése, a Rómával való egység terjesztése terén jelentős előrelépést könyvelhetett el: egy tekintélyes városi közösségbe papot küldhetett. Másrészt lehetősége nyílt arra is, hogy a vallási kérdésen túlmenően társadalmi súlyát is növelje. A püspök csak feltételezi, hogy a görög nemzet és hit iránti gyűlölet miatt kellett a görög kereskedőnek meghalnia. Az igazságszolgáltatás felsőbb fórumai – ha egyáltalán foglalkoztak vele – nyilván a debreceni bírók által meghatározott vádpontokból kiindulva kezelték az ügyet. Ugyanakkor az, hogy szerepet kapott ebben az ügyben, arra bátorította, hogy a görög közösségen belül felmerülő vitás esetek elbírálásakor – élve a törvények adta lehetőséggel – éreztesse jelenlétét.

Erről árulkodik a Szepesi Kamarának írt második, görög témájú levele. Az 1694. május 15-én kelt levél megírásakor a debreceni görögök helyzete a két évvel korábbi állapotokhoz képest jelentősen romlott. Debrecen szabad királyi város lett és ebből a pozícióból olyan egyezményre kényszerítette a városban élő görög kereskedőket, ami korlátozta lehetőségeiket. A közösség még inkább rászorult a külső segítségre, s ezt a munkácsi püspök is érzékeli. A levél apropóját ismét egy konkrét ügy adja, ami viszont ez alkalommal korántsem olyan tragikus, mint 1692 tavaszán. A püspök értesült arról, hogy vita támadt a görög kereskedők és a bírójuk, Horváth Márton között, amit a Szepesi Kamara előtt akartak peres úton elrendezni. A jogvita közelebbről meg nem nevezett hagyatéki és örökösödési kérdésekben támadt. Fontos, hogy a püspök csak hallomásból értesült a nyilván

⁷⁰ ZSÁTKOVICS (op. cit. 22. lábjegyzet), 706. A naplóban Izajás kinevezésével kapcsolatosan a püspök csak a hónapot – március – adja meg. Mivel azonban levelét április közepén írja a Kamara igazgatójának, valószínűsíthető, hogy a kinevezés a debreceni görögök látogatása után történt meg, s nem a korábban kinevezett Izajás bátorítására keresték fel a görögök a munkácsi püspököt.

nagy port kavart belső vizzályról, tehát a debreceni görögök most nem keresték fel. Tulajdonképpen ezt sérelmezi, mert álláspontja szerint hagyatéki és örökösödési ügyekben övé az ítélkezés joga. Érvei alátámasztására Mátyás 1462. évi 3. törvénycikkét,⁷¹ illetve Könyves Kálmán első törvénykönyvének 59. és 61. cikkelyét⁷² idézi. Jelzi azt is: már figyelmeztette a debreceni közösséget, hogy hasonló jellegű, a lelki fórumot érintő vitás kérdésekben őt keressék. Kéri a Kamara tisztviselőit, hogy püspöki jogait ne sértsék és a joghatósága alá eső ügyekben ne hozzanak ítéletet. Természetesen azt is egyértelműsíti, hogy a jogvitában szereplő pénzügyi elszámolásra és a kereskedőtársaság által a bíróval szemben megfogalmazott anyagi követelésekre vonatkozólag tiszteletben tartja a Kamara illetékességét. Ez utóbbi megjegyzés arra utal, hogy a püspök nem csak a görög közösség életében akarta jelenlétét megszilárdítani, hanem felekezete képviselőjeként az államhatalom felé is jelezni kívánt. A latin szertartású püspököknek többnyire nem volt szükségük arra, hogy joghatóságuk határaitra figyelmeztessék az állam tisztségviselőit. Az alakuló görög katolikus felekezet vezetőjének viszont jeleznie kellett: egyenrangúnak tartja magát a latin püspökökkel és ugyanazokat a jogokat kívánja gyakorolni.

3.4. Egyházkormányzati intézkedések egyeztetése a Kamarával

A forráscsoport következő dokumentuma egy 1694. március 17-én keltezett levél, mely jól illusztrálja a görög katolikus közösségek sajátos helyzetét. De Camillis püspök Erdélyből visszatérve kapja kézhez a Szepesi Kamara igazgatójának levelét, melyben Bacskó község lelkipásztori ellátására vonatkozólag tesz konkrét ajánlást, megismételve azt, amit tállyai találkozásuk alkalmából élőszóban is elmondott a főpásztornak. Egy Lipniczki Péter nevű, óslávul, magyarul és latinul értő – tehát kortársaihoz képest kiemelkedő műveltségű – ruszin papról van szó, akit a püspök 1693. szeptember 13-án szentelt pappá.⁷³ Fischer igazgató ajánlására a püspök azonnal írt is az ifjú papnak, hogy költözzön Bacskóra és ha talál szabad és tehermentes egyházi földet, amit megművelhet, házat, ahol

⁷¹ Az egyházi bíróság elé tartozó ügyek. 1. § Minden ügy, mely az isteni tiszteletet vagy a szentségek körül való vétségeket illeti. 2. § Továbbá a hit dolgát és az eretnokséget vagy az eretnokséggel gyanúsítottakat érintő ügyek. 3. § Továbbá a végrendeleti ügyek és a mi azokkal jár. 4. § Továbbá a házassági és a velük kapcsolatos ügyek, különösen pedig a hitbér és jegyajándékok, menyegzői ajándékok és negyedjog dolga; ha nem ingatlan örökség megszerzése a kereset tárgya. 5. § Továbbá a dologi és személyes dézsma ügyek, meg az ezzel kapcsolatos dolgok. 6. § Továbbá az uzsoraügyek. 7. § Továbbá az özvegyek és nyomorult személyek dolgai, ha a per nem birtokok és telkek megszerzése körül forog. 8. § Továbbá az eskü meg nem tartásának és minden hamis eskünek a dolga, és minden ügy, a melynek végcélja a bűnösnek megjavítása. 9. § Továbbá minden ügy, a melyben valaki bírói ítéletnél avagy az egyházi törvénytől fogva egyházi átok alá esik. – <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=744> [2009.10.01.].

⁷² 59. Asszonyok elrablóira a püspök vagy a főesperes lásson törvényt. 61. A paráznák a püspöktől vagy a főesperestől vegyék el méltó büntetésüket. – <http://www.1000ev.hu/index.php?a=2&k=1&f=404&s=50> [2009.10.01.].

⁷³ ZSÁTKOVICS (op. cit. 22. lábjegyzet), 723–724.

lakhat, illetve amennyiben a hívek készek őt eltartani, akkor legyen az egyházköz-ség paróchusa. Hamarosan viszont arról értesült, hogy a Kamara igazgatója által kiosztott egyházi földet az elhunyt paróchus örökösei magukénak akarják: nyilván egy népes család megélhetése függött ettől. A püspök ezért azt kéri, hogy az igazgató vagy jelöljön ki más földterületet az új papnak, vagy pedig vegye vissza a korábban kiosztott földet az elhunyt paróchus örököseitől.⁷⁴

A kincstári birtokon fekvő falu lelkipásztori ellátása ügyében az igazgató a már említett 16. századi kamarai alapokmány szellemében gyakorolta a kegyúri jogokat. Hivatali kötelessége volt gondoskodni arról, hogy a kincstári birtokokon lelkipásztori szolgálatot végző katolikus papok megélhetése és működési feltételei biztosítottak legyenek. Sajátos problémát okozott viszont a görög katolikus papsaládok helyzete. A római katolikus plébános halála után nem jelentett gondot a parochiális telek átadása az utódnak. Ezzel szemben a görög katolikus paróchus halála után, amennyiben nem valamelyik fiára szállt a paróchusi szolgálat, komoly problémaként merült fel az elhunyt családjáról való gondoskodás. Az 1692-es Lipót-féle kiváltságlevél ugyan a papok fiaira is vonatkozott, de a parochiális földek örökölhetőségét természetesen nem engedélyezte.

A konkrét problémán túlmenően a bacskói eset jó példa arra, hogy a munkácsi püspök a legalapvetőbb egyházkormányzati intézkedések során is kiszolgáltattott helyzetbe kerülhetett. De Camillis egy két évvel későbbi levelében pontosan megfogalmazza a probléma lényegét: mindaddig, amíg a papság megélhetése a földesúri hatalomtól függ (legyen az kincstári vagy magánföldesúri), nem lehet szó rendes egyházkormányzatról.⁷⁵ Nyilván nem Lipniczki Péter bacskói kinevezése volt az egyetlen olyan eset, amikor a püspök arra kényszerült, hogy a területileg illetékes földesúrral egyeztetve intézkedjen. Ez pedig a püspöki tekintély csorbulásához vezetett, hiszen a földesúri támogatás elnyerése esetén a püspök gyakorlatilag kész helyzettel szembesült.

A Lipót-féle kiváltságlevél elméletben világos rendelkezéseket fogalmazott meg, a végrehajtásuk során azonban nem csak a vármegyei közgyűléseken kifejezésre juttatott magánföldesúri tiltakozással, hanem a kincstári tisztartók ellenkezésével is számolni kellett. Az ellenérveket arra alapozták, hogy egy ilyen horderejű kérdést az uralkodó nem szabályozhat egyszerű kiváltságlevélben: a görög katolikus papság helyzetének rendezéséhez egy – a rendek által elfogadott – országos törvényre van szükség. Itt ismét a központi hatalom és a helyi hatalmi elit szembenállásának lehetünk szemtanúi, ami felülírja a felekezeti szembenállást. A vármegyei gyűléseken a protestáns és katolikus nemesek szinte kivétel nélkül a katolikus uralkodó, katolicizmust erősítő szándékával szemben lépnek fel. Sőt, az is előfordult, hogy éppen egy református nemesnek kellett önmérsékletre intenie a tiltakozás hevében sértő kifejezéseket használó katolikus földesurat.⁷⁶ Ez utóbbira éppen az általunk vizsgált levél megírása előtt két hónappal, 1694 januárjában került sor a Bereg vármegyei közgyűlésen, ahol a munkácsi püspök képviselét-

ben jelen lévő Kossakovszky Adrián helynök elhűlve konstataálta, hogy a katolicizmus megerősödését előmozdítani hivatott uralkodói szándék meghíúsításában a helyi katolikus földesurak aktív szerepet vállalnak. A De Camillis püspökkel együtt Rómából érkezett helynök talán ekkor értette meg igazán a helyi viszonyok összetettségét.⁷⁷

3.5. A hivatalos kapcsolattartás csatornái és személyes ügyek intézése

A Szepesi Kamarával kialakított szoros kapcsolatrendszer és az igazgatókkal létesített baráti viszony feljogosította De Camillis püspököt arra is, hogy személyes jellegű kéréseket terjesszen be és soron kívüli ügyintézkést kérjen. A munkácsi püspök 1695. szeptember 29-én keltezett levele, melyet már báró Olasz Ferenc igazgató vett kézhez, első olvasatra egy – akár még hétköznapi is nevezhető – apró szívességekérésnek tűnik. Józef Szumlański⁷⁸ lemergi püspök egyik alattvalója, egy Szturmak nevezetű lengyel gazda hat ökröt adott át máramarosi kereskedőknek, hogy azokat Magyarországon értékesítsék. A harmincadvám megfizetésére átadott nekik negyven forintot. A furfangos máramarosiak viszont azt állították Szalay harmincadvám tisztviselőnek, hogy az ökrök nem Lengyelországból, hanem Máramarosból származnak, s így a harmincadvám megfizetését elkerülték, az erre szánt összeget pedig eltulajdonították. A tisztviselő azonban valahogyan rájött arra, hogy az állatok mégis Lengyelországból származnak, ezért elkobozta őket. A kétségbeesett tulajdonos földesúrnak, a lemergi püspöknek a közbenjárásáért esedezett, hogy visszakaphassa ökreit, az pedig a munkácsi püspök segítségét kérte. De Camillis azt szorgalmazza a Szepesi Kamara igazgatójánál, hogy a vétkes marhakereskedőket az ország törvényei szerint szigorúan büntessék meg, de a vértlen megbízót ezért ne érje kár.⁷⁹ Az első olvasatra hétköznapi történetben van egy aprónak nem nevezhető momentum. A szívességekérés idejében (1695-ben) ugyanis Józef Szumlański hivatalosan még ortodox püspök volt. Jóllehet korábban már kétszer is (1677-ben és 1681-ben) titokban letette a katolikus hitvallást, politikai számításból csak 1700-ban fogadtatta el egyházmegyéje papságával is a breszti uniót. Katolicitásának őszintesége a kortársak számára sokáig kétséges volt. De Camillis püspök valószínűleg személyesen is ismerte Szumlańskit, vagy legalábbis jól ismerte pályafutását és a katolikus egyházhhoz vezető útjának állomásait, hiszen Rómában évekig képviselte a rutén egyház ügyeit. Tette ezt annak a Cyprian Zochowski kijevi bíboros-érsek megbízásából, aki Szumlański pályafutását is egyengette. A Szepesi Kamarához írt leveléből kitűnik, hogy De Camillis

⁷⁷ Kossakovszky helynököt egyébként nem sokkal később meggyilkolták.

⁷⁸ Szumlański életrajzához és püspöki működéséhez: WAWRZENIUK, P., *Confessional Civilising in Ukraine. The Bishop Iosyf Shumlańsky and the Introduction of Reforms in the Diocese of Lviv 1668–1708*, Södertörns högskola 2005.

⁷⁹ Források: 5. sz. dokumentum.

⁷⁴ Források: 4. sz. dokumentum.

⁷⁵ A Kollonich bíboroshoz írt levelet idézi: HODINKA, *Történet*, 748.

⁷⁶ HODINKA, *Történet*, 745.

de facto katolikus püspöknek tartotta Szumlańskit, mivel nevét az „*illustrissimus ac reverendissimus dominus*” jelzős szerkezettel látja el, míg más leveleiben az ortodox püspököket általában egyszerűen álpüspököknek nevezi. Az a tény, hogy a hivatalosan ortodox Szumlański bizalommal fordul az uniót minden eszközzel terjesztő De Camillis püspökhöz, aki a maga részéről készségesen a segítségére siet, a korabeli ortodox-görög katolikus kapcsolatrendszer összetettségét bizonyítja.

4. Összegzés

A 17. század utolsó évtizedében Munkácsra érkező De Camillis püspök programjának gerincét a felekezetszerveződés korának jellemző elemei adják. A püspök feladatának azt tekinti, hogy a rábízott nyáját, a munkácsi püspökség keleti szertartású közösségét a katolikus reform szellemében megújítva úgy integrálja a katolikus egyházba, hogy annak hagyományaiból fakadó sajátosságai ne veszzenek el. Miközben világosan kijelöli a közösségét a konkurens felekezettől, az ortodoxiától elválasztó határt, törekszik arra is, hogy a személyes kapcsolatrendszer nyújtotta védettséget kihasználva (itt elsősorban Kollonich bíborosra kell gondolnunk) a felekezeti küzdelemben „természetes szövetséges”, a területileg illetékes egri püspökkel szemben is megőrizze egyháza függetlenségét. Ez a munkácsi egyházmegye 1771-ben történt kánoni felállításáig csak neki sikerült: utódai már az egri püspöknek való teljes alávetettségben, másodosztályú katolikusokká leminősítve végezték szolgálatukat papjaikkal együtt.

A püspök legfőbb törekvése – a keleti szertartású keresztények integrációja a katolikus egyházba – több mint vallási/felekezeti/teológiai kérdés. Az érintett társadalmi csoport számára a katolikus egyházon keresztül válnak elérhetővé azok a lehetőségek, melyek az áhított és valóban szükséges szociális, gazdasági, kulturális felemelkedéshez vezetnek. A felemelkedés záloga pedig a közjogi státusz elnyerése, vagyis a felekezeti hovatartozás kimondásának (ti. a római katolikus egyházzal való egység deklarálásának) állami elismerése. Az elismerés nem szimbolikus aktus, hanem nagyon is konkrét következményként az integrálódó társadalmi csoport vezető rétegének, az immáron görög katolikus papságnak az emancipációját, a latin szertartású klérussal való egyenjogúsítását eredményezi. Ez azonban oly mértékben sérti a lokális hatalmi csoportosulások érdekeit, hogy megvalósítása az erős központi kormányzati akarat ellenére is több évtizedes késedelmet szenved.

A katolikus egyházba való betagozódás, az egyházi élet reformja és a társadalmi felemelkedés gondolata De Camillis püspök felfogásában egy és ugyanazon cselekvésprogram keretein belül jelenik meg. Programjának minden eleme, püspöki tevékenységének minden intézkedése ezt a három célt szolgálja. Ő maga pedig az egyes célok teológiai, felekezeti, egyházfegyelmi, társadalmi, gazdasági, kulturális komponenseit ezekkel a szavakkal egyesíti: egy jobb életrendet bevezetni („...*meliorem vivendi ordinem introducere...*”).